EPISTOLA
STANISLAI RESCII

De transitu & dormitione Illustriss. & Reuerendiss. D. Stanislai Hosii S.R.E. Cardinalis, Maioris Pænitentiarij, et Episcopi Varmiensis.

FACERE non potui, ac ne debui quidem N. quin ad te litteris meis perscriberem de transitu, & dormitione viri incōparabilis & Deo amabilissimi Stanislai Hosij Cardinalis, Maioris Pænitentiarij, & Episcopi Varmiēsis domini & benefactoris mei obseruandissimi: tū vt dolorem hunc meum, qui me acerbissime cruciat, præclarissimarum rerum commemoratione leniam: tum vt te animumque tuum iam, vt puto, demissum & oppressum, ad calamitatem hanc fortiter & moderate ferendam, isto officij genere excitem atque extollam: maxime vero omnium, vt Scripturæ dicenti obediam; Sacramentum Regis abscondere bonum est: opera autem Dei reuelare & confiteri honorificum. Spero in Dei misericordia, quod hanc animi mei contentionem adiuuabit is, qui talem eum facere dignatus est, de quo scribimus.

Qualis vita mortem hanc præcesserit, non ignoras. Vere de hoc plane diuino viro dici potuit, quod in omni vita sua non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit. Ab vtero enim matris suæ egressa est secū pietas, & à diebus infan-

tiæ ſuæ creuit miſeratio, quam per omnem vitæ ſuæ curſum, ſummo ſemper ſtudio animique contentione coluit, nec vnquam in via vanitatis ambulauit, nec curam ſuam in ſtudiis inanitatis vnquam poſuit, nec ſe & virũ & iuuenem eſſe, niſi in perferendis exantlandiſque pro adeunda totius pietatis profeſsione laboribus expertus eſt: quod ſuo loco & tempore in oculis & in auribus omnium gentium ac nationum longe clarius & manifeſtius innoteſcet. Mihi in hoc tempore nihil aliud conſtitutum atque deliberatum eſt, quam vt ad te ſimul cum fama obitus eius, quæ protinus orbem vniuerſum proculdubio peruolabit, eius quoque rei ſignificatio perueniat, quam fuerit omnibus anteactæ vitæ ſtudiis conſentiens & conſentaneus hic eius ex hac mortali vita exceſſus, & quem præterea ordinem in anima ſua Chriſto, à quo eam acceperat, repræſentanda conſeruare voluerit: quamque verum ſit illud, quod olim Sanctus quidam prædixit, Non poteſt male mori, qui bene vixerit.

Iam aliquot menſes interceſſerant, ex quo languidiuſcule cæperat habere, & alui fluxu paulo vehementiori laborare; nunquam tamen adduci potuit, vt pluſculum aliquid & otio & quieti cæteriſque vitæ commoditatibus indulgeret: ſed in ſuſcepta propoſitaque ſententia conſtantisſime perſeuerauit: nec de ſtudiis, nec de lectione, vel ſcriptione, cæteriſque pietatis exercitiis quidquam remiſit; ſed omnem animi ſui contentionem, ſicut ij ſolent qui ad metam inſtituti curſus accelerant, magis atque magis ad omnem pietatis meditationem incitauit. Cum autem in omni vita ſua dies ieiuniorum ab eccleſia inſtitutos religioſiſsime caſtisſimeque ſeruaſſet; ne in hac quidem ætate ſua decrepita ſententiæ ſuæ conſtantiam voluit immutare. Quamobrem & ſuperiorem Quadrageſimam ſumma cum animi alacritate, in ſumma abſtinentia, & in vſu quadrageſimalium ciborum tranſegit: nec potuit vllis aut medicorum aut quorumcunque tandem precibus & cohortationibus, vt quos illi vocant, cibis vteretur ſalubrioribus,

expugnari. Immo vero solitus erat dicere, propterea se ieiuniorum dies ab ecclesia institutos diligentissime obser uare, quod vellet esse longæuus super terram. Scriptum enim esse commemorabat; Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram. Pater, inquit, meus est Deus in cælis: mater mea est ecclesia in terris. Ille præcipit vt ieiunem, ista præcipit vt his, vel illis diebus, & isto, vel illo tempore ieiunem. Vtrumque libentissime audio, certamque spem concipio futurum, vt obedientiæ meæ fructum hunc referam, vt sim longæuus, sicut mihi Scriptura promittit, super terram. Ab illo itaque tempore, nescio tamen an ex eadem caussa, cæperunt vires stomachi quodammodo relaxari; ita vt longe quam ante minus vel cibum appeteret, vel acceptum concoquere, aut re tinere diutius posset. Paulo post autem diarrhææ quoque morbo correptus est, qui nunquam postea constitit; cuius ille tamẽ molestiam semper tulit moderatissime, nisi quod plerunq; à studiis rerum diuinarum, & à plerisque officiis eius interuentu retrahebatur, ita vt nesciret sicut ille dixit olim, quando esset cum galea domo sua prodeundum. Sic igitur cum esset valetudine valde dubia & incerta, magis atque magis per aliquot menses ventris illa fluxione exhauriebatur. Ac monebatur quidem à nobis, vt antequã cælum Romanum ignibus vehementioribus, quibus solebat vim pene totam satis languiduli corporis exhaurire, inflammaretur, ab vrbe rusticatum secederet, valetudinique daret operam. Sed is à perpetuo suo instituto reuocari non potuit, vt ante festum Beatissimorum Apostolorum Petri & Pauli, quorum venerandi cineres in vrbe requiescunt, quos ille in summo semper cultu venerationeque habuit, Roma pedem efferret: maluitque subire valetudinis suæ periculum, quam honori tantorum Apostolorum in hoc ipso loco deesse, in quo profuso pro Christi fide san guine, Deo suo spiritum reddiderunt, quem illis ad iij. Calen. Iulij Vrbs Roma simul cum orbe reliquo vniuerso solet summa cum ceremonia celebritateque deferre. Sic igi-

tur ad v. Idus Iulij, quæ fuit feria sexta, dies commemorandæ passioni Dominicæ destinata, ipse quoque ad subeundam passionem suam, Capranicam versus ex vrbe discessit: vbi cum per octo integros dies commodissime valuisset, an quod in aerem paulo frigidiusculum ex calidissimo ardentique cælo Romano venisset, an ex alia quapiam caussa incertum: magis tamen atque magis ventris profluuio cæpit laborare, ita vt aliquando quindecim & sedecim vicibus vno die egereret. Quæ res illi & cibi appetentiam ademit, & cursum somni impediuit, & omnes in vniuersum vires corporis vehementer exhausit & extenuauit: sed inuictum illud animi robur, & inflammatum erga res diuinas studium, nulla calamitas, nulla corporis incommoda frangere debilitareque potuerunt. Nam cum illi per omne vitæ suæ tempus fuisset hoc in more positum, vt in ecclesiis ad honorem Dei & Sanctorum eius consecratis, Missæ sacrificium vel offerret, vel offerentem Sacerdotem videret, à veteri suo instituto animique inductione, ne in illa quidem tanta corporis debilitate & languore sibi putauit esse recedendũ. Quamobrẽ etsi vix pedibus posset consistere; ad ecclesiam tamen sensim pedetentimque singulis diebus accedebat, in qua ad tremendum Missæ sacrificium Christianam Rempub. se suaque omnia diuinæ primum bonitati, deinde Sanctorum precibus & intercessionibus deuotissime commendabat. Sed hanc illi facultatem morbi quoque vehementia abstulit; ita vt non posset, nec etiam tutum esset extra priuatos parietes pedem efferre: quæ res, etsi maximum illi sensum doloris adferebat, illud tamen longe grauissimum & acerbissimum accidit, quod per aliquot dies ab audiendo Missæ sacrificio coactus est abstinere: tum quod nullus certus esset ad res diuinas in illa domo locus destinatus; tum quod ecclesiasticorum canonum authoritas, & ipsius quoque Concilij Tridentini, in quo personam Legati Apostolici magna cum dignitate sustinuit, sanctiones prohiberent, vt ne paterentur Episcopi in priuatis domibus, atque omnino extra ecclesiam,

& ad diuinum tantum cultum dedicata Oratoria sanctum hoc sacrificium à quibuscunque tandem peragi. Sed statim succurrit piisimo eius desiderio diuina misericordia. Cũ enim de inualetudine tam laudati Cardinalis Episcopus Nepesinus nuncium accepisset, vt virum Dei visitaret, Capranicam accurrit, & celebrandi facultatem in priuato cubiculo, idipsum ab illo petente, summa cum humilitate Cardinali libentissimo animo concessit: neque tamen adduci vel medicorum consiliis, vel precibus nostris passus est; vt languens & exhaustum atque deficiens corpusculum in lectulo contineret; sed in aliud nihilominus offerendo sacrificio cubiculum destinatum, ita vt poterat, secedebat: in quo genibus flexis, & manibus in cœlum eleuatis, vim lachrymarum profundens, Domini misericordiam tota mentis animique sui contentione implorabat. Accidit autem, vt à quodam ex suis moneretur, vt in sella potius sedens, quam in genua prouolutus, & in pectus incumbens offerentem sacerdotem aspiceret. Cui paulo & præter morem suum concitatius respondit, Ne me iam facias delicatulum: sic par est, vt ego quem debeo cultum & reuerentiam Deo meo exhibeam. Sed neque hoc passus est, vt sacrificio durante flabello quisquam ventum excitaret refrigerandi gratia. Cum ad cibum sumendum esset illi accedendum, non ad refectionem, sed tanquam ad pœnam se vocari dicebat, ac sæpe coram medicis de suo patrefamilias (stomachum autem intelligebat) questus est, quod perperam munere suo perfungeretur, & alimenta quæ ad illum reliquorum membrorũ sustentandorum gratia transmittuntur, non in membra corporis diuideret, sed in secessum emitteret. Contendebant maiorem in modum medici, vt intra vnius cubiculi parietes perpetuo se contineret, & cibum decumbens in lectulo sumeret: sed nullo suo studio conatuque id vt faceret, perficere potuerunt. Conati quoque sumus & nos illi persuadere, vt in eodem lectulo diuinum Missæ sacrificium audiret: sed is nobis cu quadam ignorantiæ & incogitantis consilij exprobatione,

minime

minime conuenire, respondit, vt ad cibum sumendum è lectulo surgeret, ad Deum laudandum prostratus in lectulo iaceret. Et quoniam summa debilitas omnia corporis membra magis atque magis affligebat; operæprecium iudicabant medici, vt subinde cibo reficeretur: quem vt bene mane sumeret, quoties à nobis rogabatur, cum quadam animi commotiuncula suam infelicitatẽ deplorabat, quod in sua inque tám numerosa familia nemo inueniretur, qui ad recitandas preces, vel ad Missæ sacrificium audiendum adhortaretur, aut ad debitas Deo laudes tribuendas inuitaret: sed omnes, quasi conspiratione facta, cibum istum corporalem obtruderent, seque vellent facere helluonem, & in eo summam recuperandæ valetudinis esse constitutam existimarent: se vero spem suam omnem non in medicorum artificio, nec in Galeni præceptis, nec in phasianorũ & perdicũ cadaueribus: sed in gratia Dei eiusque infinita misericordia reponere: cui si visum esset vitam longiorem concedere, potius id esset à spirituali cibo, qui in sacrosancto Missæ sacrificio proponebatur, quam à quibusuis carnalibus epulis expectandum. Sic ergo aliquando contigit, dum Canonicas preces recitat, dum Missæ sacrificium audit, dum consuetas suas vestes in illo languore corporis induit, dum in secessum it atque redit; vt ad meridiem vsque & vltra prandium extraheretur. Cæterum S. D. N. Greg. Pont. cum intellexisset diuinum hunc virum, quem in ipso adhuc Concilio Tridentino in summa semper veneratione habuit, & cum esset Pontifex designatus, omnibus humanitatis officijs semper prosequutus est, Maiorisque Pęnitentiarij munere exornauit, in tantam corporis imbecillitatem incidisse; misit è vestigio D. Georgium Ticinium Camerarium suum, qui suo nomine paternam illi benedictionem impartiretur: vtque totam animi contentionem, atque suum illud acre & intensum studium ad tuendam valetudinem converteret, quam diligentissime adhortaretur: ante omnia vero vt Romam primo quoque tempore rediret, in qua maior esset futura rerum necessariarum

cessariarum abundantia, & omnis omnium medicorum industria, ad reprimendam istius morbi vehementiam con uerti facilius posset, nec vllius medicinæ facultas esset illi vnquam defutura: se quoque nullam occasionem esse prætermissurum, qua posset quocunque tandem officij atque pietatis genere, afflictam hanc eius valetudinem subleuare. Hoc tam benigno Pontificis nuncio, atque ista plane paterna sollicitudine fuit non parum recreatus Cardinalis; sed cum deiectas esse & prostratas prorsus omnes corporis sui vires intelligeret, nullam sibi facultatem relictam esse respondit, vt ex eo in quo manebat loco pedem posset efferre; tum & ipsum anni tempus, quominus ad vrbem accedere liceret, & sanos & infirmos vehementer deterrere. Quod ad reliquas commoditates, & victus & medicinarum opportunitates attinet, se in media plane vrbe versari: Nam Illustrissimus Dominus Cardinalis Farnesius (quem in omni sermone suo summa cum honoris præfatione, & patriæ & valetudinis suæ protectorem appellare consuerat) ex Caprarola sua, in qua ipse quoque menses æstiuos duceret, omnia ad victum & ad valetudinem curandam necessaria, & abundantissime, & copiosissime, & animo libentissimo suppeditabat; immo & sui quoque medici operam & industriam ad studium recuperandæ valetudinis conuertit. Erat enim & extra vrbē & in ipsa quoque vrbe præstantissimorum, ac doctissimorum quorumcunque virorum de tuenda conseruandaque tam salutaris Ecclesiæ Dei viri valetudine sollicitudo, ita vt passim non solum vota publica per vrbis Ecclesias, viri conseruandæ religionis Catholicæ studio inflammati facerent, sed etiam operas suas & rem & fortunas libentissimo animo offerrent, dummodo posset hæc tam solida Ecclesiæ Dei columna ab imminenti casu prolapsioneque liberari. Inter hos autem Regni Poloniæ, patriæque nostræ Viceprotector Illustriss. Cardinalis Sabellus vir prudentiæ, humanitatis & grauitatis laudibus abundans, cum à multis annis pietatem innocentissimi Cardinalis adamasset, illique omnibus

bus in rebus gratificari ſemper contendiſſet, hoc præcipue tam neceſſario tempore admirabilem curam & ſollicitudinem omnibus officijs præſtandis declarauit: ac modo non ſingulis horis & momentis de afflicta Cardinalis valetudine laborauit, & quæcunque tandem ad eam reſtituendam neceſſaria præſidia ſumma voluntate pleno amiciſſimi deſiderij animo ſuppeditauit: cui ſe hoc nomine plurimum debere ſemel & iterum Cardinalis in auribus noſtris teſtatus eſt. Interim ex Vrbe quoque venit officij cauſſa Reuerendus Dominus Epiſcopus Montis regalis, qui ſumma cum dignitate apud Henricum, & Stephanum Poloniæ Reges Nuncij Apoſtolici munus per annos aliquot ſuſtinuit: quem cum in cubiculum introduxiſſem, incredibile eſt quāto eum gaudio vir diuinus exceperit: ſublatis enim in cœlum manibus, vim lachrymarum profundēs, Aduniſti, inquit, deſiderabilis, cuius ego præſentiam vix optare nedum expectare in hoc anni tempore potuiſſem; ſpero quod per te malis meis diuina decreuit ſuccurrere miſericordia. Is ergo cum illum eſſet aliquandiu conſolatus, & ad ſuſtinendam morbi moleſtiam in omni patientia admoneret; Cardinalis ex alto ſuſpiria ducens, oculorū acie in cœlum conuerſa; Paratus ſum, ait, & non ſum turbatus. Fiat voluntas Domini, fiat voluntas Domini. Cœpitq. de ſuo patrefamilias conqueri, quod mala ſecum fide ageret, & alimenta quæ in ſuſtentationem reliquorum membrorum diſtribuere debebat, ſine vllo fructu, ſed non ſine maximo cruciatu ſubinde foras emitteret: & multa alia cum de ſua valetudine, deque grauioribus negotijs, tum de ſua quoque firma in Deum fiducia, valde confidenter & amanter ſumma cum animi ſui præſentia & fortitudine, coram Epiſcopo prudentiæ pietatiſque nomine laudato, & veteri amicitia familiaritateque ſibi coniunctiſſimo, commemorabat. Accidit autem, vt pedem eius dexterum grauiſſimus quidam & acerbiſsimus dolor inuaderet, qualem antea nunquam in omni vita ſua ſenſerat: qui nullo momento temporis intermiſſo, quod vnum adhuc illi remanebat

Dominus Vincentius Laureus Tropien. qui à Greg. xiij. de an. 1583 Card. creatus fuit.

omnium

omnium laborum & sollicitudinum perfugium, somni facultatem interturbabat, nec vllum prorsus otij & quietis beneficium concedebat. Cui remouendo cum esset à medicis remedium excogitatum, nec vllam tamen adferret doloris leuationem, in summis illis angustijs, facta Pij V. Pontificis honorificentissima mentione, frequentius inclamabat; Auges Domine dolorem, auge & patientiam. Tũ & illa Psalmistæ verba sæpius iterata proferebat. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Iram tuã Domine & flagella quis sustinebit? Tum & illud, Non secundum iniquitates nostras retribuas nobis &c. Et cum esset affecto pedi paulo frequentior adhibita medicina, Iam ne me, inquit, vt S. Laurentium vstulatis? Nondum eius dies festus aduenit, & vstionem sentio, & vtinam dignus inueniar, qui cum illo pro Christo ignes omnes & vstiones pari constantia animique fortitudine perferam. Cum autem vis doloris nequidquam remitteret, significauit medicis, vtrum forte expediret, vel affectum & dolentem, vel etiam vtrumque potius pedem abscindere, & reliquum vniuersum corpus seruare: sperare se in Dei misericordia, quod etiam claudus ad Regni cælestis possessionem perueniet. Interim tota mentis animique contentione preces suas ad Dominum effundere non cessabat. Quamuis enim dolor cruris somni facultatem omnem ademisset, sæpe tamen tanquam dormiturus ad parietem se conuertit, vt liberius absentibus nobis Domini implorarct misericordiam. Illud autem ore suo benedicto & impollutis labijs sæpissime decantabat. O crux aue spes vnica. O crux aue spes vnica. Et intentis in cœlũ oculis signo Sanctissimæ Trinitatis, pro veteri more suo, tribus coniunctis digitis, ad significandum S. Trinitatis mysterium, subinde se muniebat. Cum autem videret morbi vehementiam omnes medicorum artes eludere, cum quadam animi hilaritate medicinarũ, quas semper coniecturas appellabat, imbecillitatem & inanitatem arguebat: medicis au-

tem culpam omnem, non medicinarum imbecillitati, sed humorum acerbitati tribuentibus, & meliorem valetudinem promittentibus dicebat. Vos me semper consolamini, omniaque meliora promittitis, & bene facitis, hoc enim à vobis requirit officium vestrum: sed video quod operas vestras frustra consumitis: sanate, si potestis, morbum 76. annorum, & facile reliqua omnia incommoda & affectiones corporis amouebitis. Non est iam quod tanta contentione studiorum de valetudine mea laboretis: iam enim tempus resolutionis meæ instat. Immo vero quantas maximas animus meus capere potest, Deo & Saluatori meo Iesu Christo ago & habeo gratias, quod nō vllis meis meritis, sed per summam & infinitam misericordiam suā, ad eum ętatis annum me peruenire voluerit, ad quem peruenit sanctissimus & doctissimus ille Doctor Ecclesiæ, quem ego præ cæteris omnibus in vita mea colui, & imitari quantum potui conatus sum, Diuus Augustinus; qui & ipse in 76. anno ætatis suæ sanctam suam animam Deo Saluatori suo reddidit. Quis scit, an hanc mihi præterea gratiam impetrabit, vt ego quoque animam meam non solum eodem quo ille ætatis anno, sed etiam eodem quo ille die, Iesu Christo Deo & Saluatori meo restituā? sed nihil aliud volo, quam quod tu vis Domine. Fiat voluntas tua, fiat voluntas tua. Paratus sum, & non sum turbatus. Paratus sum, & non sum turbatus. Spero certe, quod mihi sanctus ille Doctor in occursum veniet, & animam discipuli sui Deo meo cui semper seruire conatus sum, in veritate repræsentabit. Has ego diuini viri plane diuinas voces cum sæpius ingeminari audirem, manum eius sacram deosculatus, lachymantibus oculis, Bono inquam animo esto Illustrissime Domine, melius per Dei gratiam habebis. Non solum diem D. Augustini sacrum, sed multos præterea annos ad vtilitatem Ecclesiæ Dei & nostram consolationem saperuiues. Ille vero manum capiti meo imponens (lachrymis ista scribuntur N.) Charissime

rissime frater, inquit, ego te semper amaui, charumque præ cæteris habui: rogo te, noli mihi adulari. Ego sentio quod me calor naturalis pedetentim deficit. Tange pedes meos, idipsum iudicabis. Ego vero, Quidquid tandem futurum est Illustrissime Domine, bono esto animo. Non minus tu recte potes illis verbis te consolari, quibus seipsum olim consolatus est ex hoc mundo in cœlestem patriam migraturus Arsenius: nam & tu septuaginta & amplius annis Deo seruiuisti. Non potest mala tibi mors accidere, qui sic vixisti. Ad hæc verba mea subridens Cardinalis, O quam, ait, labilem habes memoriam. Non Arsenius fuit cuius tu verba recitas, sed Hilarion, cuius vitam descripsit Diuus Hieronymus. Et quoniam instabat festum D. Marthæ, quæ Saluatorem nostrum hospitio gratissimo excepisse legitur: Et ego, inquit, cum Martha Deũ meum sub tectum meum excipere hoc ipso die decreui. Itaque die D. Marthæ sacro, cũ horas canonicas deuotissime genibus flexis absoluisset, Missam attentissime deuotissimeque audiuit, iunctis semper & in cœlum eleuatis manibus. Cumque tempus sumendæ Eucharistiæ aduenisset, remotis omnibus puluillis in nudam humum ante altare se proiecit: confessionem dixit lachrymis & singultibus interruptam: & tandem (quod mihi perpetuæ laudi gloriæque duco) sacratissimum Corpus & Sanguinem Domini castissimo ore suo, impollutisque labijs, ex pollutissimis & peccatoorum fœditate contaminatis manibus meis suscepit. Sic igitur lassus, & vix spiritum ducens, ad reficiendum corpusculum accessit: sed cum illi vis morbi & ardor febriculæ quam tum primum deprehenderant medici, omnem prorsus cibi appetentiam ademisset, vix quidquam, idque inuitus & renitens, degustare potuit. Quamobrem iussit me ad mensam suam accumbere: si forte, inquit, te comedente, mihi quoque solita redeat cibi potusque appetentia. Quoties autem à nobis, vt aliquid amplius sumeret, admonebatur, & iam hoc iam illud offebatur

rebatur, respondit. Cum olim pro continentiæ virtute Dominum deprecaretur Diuus Augustinus, dicebat illi: Domine da quod iubes, & iube quod vis. Sic & ego vobis omnibus possum respondere, Date vt possim facere quod iubetis, & iubete quod vultis. Intus existens prohibet extraneum: quod si foras artificio medicorum posset euocari, & somni beneficium, & appetentiam cibi nullo negotio recuperarem. Quoties aut intempesta nocte, aut continuatis vicibus, ad se medicum familiarem accersebat, summa cum animi sui humilitate factum suum excusabat. Parcite, inquiens, mihi rogo vos, quod vobis hanc molestiam affero; necessitas id me vt faciam cogit: certe non libenter id facio. Pridie igitur eius diei, quo sanctam suam animam Deo creatori suo reddidit, an vellet domui suæ disponere, priuatim ex eo, non sine maximo metu offensionis & sollicitudine animi mei, quæsiui: sed is placidissimo & animo præsentissimo mihi respondit; quod in ea cogitatione versaretur, vt domui suæ disponeret: & cætera quidem omnia in animo suo disposuisse dicebat, sed in deligendis deputandisque Exequutoribus, non possum, ait, exitum consilij mei inuenire. Hoc opus, hic labor est: scio quam diuersum exitum habuerunt multorum extremæ voluntates. Illo ergo ipso die Testamentum conscripsit, & tenuissimæ hæreditatis, quam in hoc mundo relinquebat, dispositionem absoluit: suoque signo obsignatam in manus Petri Mariæ Vultanij, Notarij publici consignauit. Quoniam autem vrgebatur à me, vt quod cæperat, sine vlla intermissione absolueret, cum nullam illi mentis partem, aut iudicij facultatem vis morborum ademisset; illico me in maximo metu versari subolfecit, ne iam imminente nocte spiritum exhalaret. Quamobrem ne timeas, ait, ista ego nocte non moriar; sed cras per Dei gratiam reliqua expediemus. Assistebat illi continuo R.P. Oliuerius Societatis Iesu, quem in vita sua semper habuit charissimum, & spiritualibus admonitionibus

ad

ad mortem constanter perferendam adhortabatur. Eum ille fixis semper oculis, maximaque animi præsentia inten tissime audiebat,& ad singula quæ requirebantur ab eo,respondebat. Is quoque vt tū de Exequutoribus Testamenti, tum de loco Sepulturæ suam sententiam diceret, lenissime & prudentissime admonebat. Sed Cardinalis memor Apostolici sermonis, Si nos iudicaremus, à Domino non iudicaremur: cum suam conscientiam in omnibus vitæ rationibus summa cura & studio moderari consueuisset; in hac quoque extrema vitæ fabula, summa cum deuotione animique præsentia, totius anteactæ vitæ suæ generalem Confessionem præmittendam esse existimauit. De cæteris autem rebus antea se deliberaturum, quam aliquid constitueret, cum summa iudicij maturitate prudentissime respondit: suamque postea voluntatem & sententiam imposita fide silentij aperuit, & ita se iam profunda nocte ad quietem composuit; sed vanus erat illius conatus. Auferebat enim vis doloris,& egestiones continuæ somni facultatem. Quamobrem totam illam noctem assistentibus & orantibus & lugentibus nobis, in summa molestia egit: Et subinde ex alto suspiria ducens, Si iniquitates, ait, obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Domine quis sustinebit? Nec vllo momento temporis animum à futuræ vitæ contemplatione, atque à fundendis orationibus auertit: sed horam septimam quæ fuerat ad celebrandum Missæ sacrificium assignata, sollicite cupidissimeque expectabat. Quæ cum immineret, vt primum me ad lectulum assistentem aspexit, vos, inquit, heri sic mecum egistis, tanquam hac nocte mori debuissem. Cæterum negare non possum, quod me valde sentio debilem, ita vt vix mihi sola respirandi facultas supersit. Quamobrem cuperem os meum modicò vino vel etiam aqua abluere, vt me paululum refocillem, & siccitatem oris quam sentio detergam. Sed quia sanctissimum Christi Saluatoris mei corpus & Sanguinem hora vij. suscipere decreui, religio mihi est ali-

quid

quid in os immittere, ne videar ieiunij obseruationem, quam sacri Canones præcipiunt, intemperantia quadam & cupiditate victus fregisse. Cupere itaque, ait, (erat enim tenerrimæ conscientię, & abstinentiæ admirabilis, nec vnquam se quidquam scire præter Christum & hunc crucifixum gloriabatur, & si quid sciebat, idipsum scire se nō putabat: sed illud in corde perpetuo conseruabat, Beatus homo qui semper est pauidus, qui vero mentis est duræ corruet in malū) ex P. Oliuerio cognoscere, vtrū ante sumptionem sacratissimi cibi liceat mihi saltem oris siccitatē quam sentio abluere. Ego vero P. Oliuerium hora noctis fere quinta conueni: qui sententiam in ea re mihi suam aperuit. Cum autem ablutionem illam Cardinali porrexissem, tanta cautione in os immisit, vt ne vel guttam quidem vnicam passus sit paulo profundius descendere. Quod vbi factum est, cæpit cum Thoma nostro matutinas horas de B. Maria Virgine ad Niues, cum maxima vocis laterumque contentione, cumque lachrymis & suspirijs deuotissime recitare: vbi vero ad præclarū illum & diuinum Diui Ambrosij & Augustini hymnum ventum est: nequidquam renitentibus nostris, languentia & effæta membra in terram voluit prosternere, & genibus flexis totam illam gratiarum actionem deuotissime recitare. Accersiuit postea medicum, & excusatione maximæ necessitatis identidem præmissa, de noctis incommoditatibus, deque vitio ventris & gutturis questus est, quod somnum in oculis suis non viderit, atque acerbissimos cruris dolores egestionumque molestias pertulerit. Quibus, inquit, malis posteaquam nullum posset remedium inueniri, ego ad alium medicum longe Galeno vestro præstantiorem properabo, qui medicinas habet istis vestris suauiores, dulciores, amantiores, quas qui semel degustauerit, nulla vnquam incommoda, nullam deinceps mortem in sempiternum tempus sentiet. Sed mirum est, quantum sunt in hoc paruo tempore omnia in me immutata, quam

A. iij. j.   factus

factus sum ad omnia inutilis. Nihil aliud facio, quam ingero & egero, sit pro omnibus nomen Domini benedictum in sæcula. Nunc meum bene valere est non pessime valere. Hora tandem septima P. Oliuerius ad celebrandum Missæ sacrificium accessit, quem vbi Cardinalis aspexit, ex lectulo suo surgere, & pro sua perpetua consuetudine, ante ipsum altare in medio cubiculo genuflectere voluit. Nos vero ne faceret, neue se in hoc suo summo languore in apertum discrimen obijceret, magnopere rogabamus: & omni diligentia cauebamus, ne quod tentare videbatur, etiam inuitis & reluctantibus nobis, in terram se ex lectulo proijceret. Quæ res illi valde grauem & acerbum sensum doloris adferebat. Quamobrem semel & iterum manibus me suis à lectulo, cui assistebam, remouebat, dicens lingua nostra materna, Odstep polcuso, Discede à me tentator: meque quem debeo cultum & reuerentiam Deo & Saluatori meo exhibere permitte. Ego vero me à lectulo paululum seiunxi: cæterum ille remoto præsidio, nulla ratione potuit languens & effætum corpusculum à culcitra subleuare. Cæpit tamen pedes suos in terram pedetentim demittere: quos cum alius quidam familiaris eius Pisarzeroslei in lectulum reponeret, zelo maximo diuini honoris inflammatus, manibus eum à lectulo conatus est remouere, Dimitte me, inquiens, dimitte me: vt supplicis in morem, debitum Deo meo honorem in terra prostratus exhibeam. At cum aduenisset tempus Eucharistiæ sumendæ, nullis precibus, nulloque nostro conatu aut contentione retineri potuit in illo suo summo languore, quominus è lectulo in terram se demitteret, & quantum poterat demisse humiliterque Dominum venientem in domum suam reciperet. Absoluta tandem peccatorum suorum confessione, pectus suum sine intermissione verberans, & cum Centurione lachrymis fletibusque perfusam ac interruptam orationem fundens, Domine non sum dignus &c. signoque se Crucis muniens, panem illum

lum Angelorum sacratissimum accepit, & in lectulum se tandem reponi passus est, quod reliquum erat Missæ summa cum attentione audiens. Absoluto Missæ sacrificio parum aliquid cibi refectionis gratia accepit. Deinde Sacramentum sacræ & extremæ Vnctionis impartiri sibi petiuit: quod extremum officium permittente loci Curato, vt ego illi manibus meis licet indignus impartirer, ad perpetuum meum erga ipsum cultum & obseruantiam proprie pertinere putaui. Ipse vero inuicto quodam animi robore sacrum illud oleum aspiciens, & ad eas quæ recitabantur ex Sacerdotali Rom. orationes accuratissime respondens, apertumque pectus ostendens, quale semper in omni vita sua gerebat, seque quantum poterat in omnes partes reuoluens, & membra ad suscipiendam sacram illam armaturam offerens, summa cum attentione maximaque ceremonia sacramentum illud extremæ vnctionis deuotissime suscepit. Deinde cum paululum à labore respirasset, oculos ad vniuersam familiam conuertit: quam cum in terra prostratam, orationesque fundentem & plangore maximo lamentationeque cubiculum complentem aspexisset, ab omnibus in vniuersum condonari sibi petiuit, si quenquam vnquam in aliqua re offendisset; seque vicissim omnium erroribus veniam ex animo impertiri professus est: ad extremum etiam sacra sua & impolluta manu altius vt poterat eleuata, ternis vicibus benedixit, dicens; Dominus vos benedicat, Dominus vos custodiat, Dominus vos ab omni malo conseruet. Qui tum fuerit eiulatus omniū, quæ profusio lachrymarum, qui singultus & gemitus, si adhuc in oculis meis lachrymæ, quas plurimas in illius temporis commemoratione, & in his meis acerbitatibus effudo, aruissent; coram oculis tuis quantum calamo & atramento possem, repræsentare contenderem. Sed vidit eas Dominus & Angeli eius: cadentes in tanti viri morte guttas numerarunt. Plane fecerunt omnes planctum magnū super ipsum: sicut olim super Stephanum viri timorati fecisse

eisse leguntur. Accepta benedictione sacram eius manum omnes ex ordine sumus deosculati. His omnibus ad eum modum peractis, totam mentis animique sui contentionem vir diuinus ad orationem conuertit, & Primam, Tertiam, Sextam, vt vocant, deuotissime attentissimeque recitauit: subinde Virginis gloriosæ & intemeratæ Dei genitricis Mariæ intercessionem implorans, vt sibi viam ad perpetuas Niues, & sempiterni temporis refrigerium orationibus suis patefaceret. Cum autem ad Nonam ventum esset; sufficit, inquit, iam non dicemus Nonam. Postea me accersito, de quibusdam adhuc rebus animo plane præsentissimo mandata dedit: & inter alia vt opera Diui Augustini, cuius in omni vita sua semper fuit studiosus, Thomæ Tretero familiari dilecto cederent, ordinauit: ea vero quæ Thomas habebat, Zolcinio assignauit. Quoniam autem Episcopus Nepesinus triduanas per omnem dioecesim suam supplicationes pro salute salutaris Ecclesiæ Dei viri instituerat; accidit vt hoc ipso temporis momento penes palatium transirent ad ecclesiam Beatæ Virginis puellæ quædam virgines non paucæ, cantantes Litanias, & valetudinem cardinalis castissimis labijs Domino commendantes. Quarum vocem cum audiuisset, quæsiuit quænam essent ista Cantica. Ego vero quod res erat dixi, quo modo Episcopus publicas supplicationes instituisset: & quod voces quas audiret, erant voces castissimarum & Deo amabilium virginum, pro salute & incolumitate sua Deo, & gloriosissimæ Virgini Mariæ supplicantium. Ille vero vehementer exhilaratus, eleuatis in cœlum manibus, magnas, ait, ago gratias Episcopo, & istis virginibus, & omnibus, qui pro me misero peccatore sollicitudinem istam capiunt: scio quod magnum pondus habere apud Dominum castissimarum virginum, & inuocantium puerorum orationes consueuerunt. Sed nihil aliud ego volo, quam quod tu vis Domine. Fiat voluntas tua. Ne momento quidem temporis viuere cupio, vltra quod constituit

 mihi

mihi Dominus. Paratum cor meum, Paratum cor meum. Iussit deinde Dominicæ Passionis historiam legi: in qua cum ventum esset ad eum locum, vbi Petrus Apostolus Christum negasse perhibetur, & P. Oliuerius Domini erga ipsum misericordiam & ignoscendi facilitatem, tum & hoc quoque pluribus verbis commemorasset, quod Cardinalis numquam per Dei gratiam Christum negasset, nec vnquam de nomine eius erubuisset, sed aperte potius coram hominibus, & coram omni ecclesia malignantium, & vbicumque id officij ratio, & incredibile animas Christo lucrifaciendi desiderium requirebat, confessus, hæreticos præterea quod Christum negassent, in omnibus dictis & scriptis suis constanter & intrepide persequutus esset: eleuatis in cœlum vir diuinus manibus, alta voce dixit; Christe fili Dei viui, tu scis quod ego te, nomenque tuum non negaui: tuum enim hoc esse beneficium lubens agnosco, agoque tibi hoc nomine summas gratias. Absit à me, absit ab animo meo, vt te negare vnquam voluerim. Quoties autem fiebat nominis Iesu commemoratio, toties languentem atque deficientem dexteram ad caput attollens, pileolum de nitentibus comis, in honorem huius sacratissimi nominis deponebat. Cum alapæ mentio facta est, os ipse quoque suum eleuatâ manu verberauit. Vbi vero flagella & spinea corona commemoratur, & P. Oliuerius acerbitatem illius doloris, quem Saluator noster pertulit, ob oculos poneret, atque ad fortiter ferendam mortem, & quidquid tandem Dominus permisisset, adhortaretur, Cardinalis respondit; Fortiter & constanter, Fortiter & constanter. Cum autem ad illa verba ventum esset, vbi Dominus spiritum emisisse legitur, ad parietem capite paululum conuerso, alta voce, ita vt ab omnibus exaudiretur, Dominicam orationem & Angelicam salutationem articulatim distincteque recitauit. Illud identidem commemorans, O crux aue spes vnica, O crux aue spes vnica. Tum & illud, Per passionem tuã

Christe salua nos. Tum & illud; Iesu Christe fili Dei viui miserere mei. Tum & illud, quod in omni vitá sua in ore atque in animo suo perpetuo habuit; Mane nobiscum Domine, Mane nobiscum Domine. Crucifixi præterea imaginem sic amplexabatur, sic in manibus habebat, sic clauorum vestigia osculabatur, vt plane ostenderet, quam ardẽtibus erga Deum fuerit in omni vita sua charitatis ignibus inflammatus. Iussit postea ad se nepotes suos quos charissimos habebat accersiri, quibus ad lectulum prostratis, & lachrymas profundentibus, sacra sua manu in caput Domini Stanislai Hosij de Bezdan imposita, sanctam suã benedictionem omnibus impertiuit. Tandem autem orationibus quæ legebantur à P. Oliuerio intentus, & signo sanctissimæ Crucis pectus suum frequenter muniens, atque ad pleraque etiam respondens, cum aliquoties illa Saluatoris verba deuotissime iterasset, In manus tuas commendo spiritum meum; Iesu quoque salutare nomen inuocasset, percontantique Patri Oliuerio num quæ legebantur omnia intelligeret; bis ac ter respondisset, Intelligo, Intelligo: postquam prorsus omnia quæ pro animæ commendatione præcipit Ecclesia, lecta peractaque fuissent, illo ipso Beatæ Virginis Mariæ festo, quod in Non. Aug. inciderat, hora nona qua spiritum suum Dominus in Cruce emisisse legitur, plenus dierũ & gratiæ Dei, plenus omni sapientia & intellectu, in senectute bona, quietissime & placidissime obdormiuit in Domino. Quæ sequuta sunt, non calamo & atramento, sed lachrymis tibi scriberem si legere posses. Hoc vnum addo, quod in huius tam sancti, & in omne tempus laudati Cardinalis transitu, reipsa cognoui, preciosam esse mortem Sanctorum in conspectu Domini. Tum & illud verissimum esse deprchendi, quod à quodam S. Patre dictum est: Non potest male mori, qui bene vixerit. Plane enim fuit cõsentiẽs initijs vitæ exitus. Plura non possum in hoc meo incredibili & vix vnquam consolabili dolore. Nam & oculos meos ista com

memoratio fletu debilitauit, & manum dolore impediuit. Amisi ego patronum beneficentissimum. Amisit Ecclesia defensorem acerrimum. Amisit patria ciuem prudentissimum, Amisit Roma Cardinalem sanctissimum. Amisit orbis christianus ornamentum maximum. Amisisti tu amicum beneuolentissimum. Et putas iacturam hanc siccis oculis commemorari posse? Quamuis ego potius dicam, non amisimus sed præmisimus in æterna tabernacula, vbi nunc & in sempiternum tempus pro nobis & pro vniuersa Ecclesia Deum patrem misericordiarum deprecabitur, sicut in carne viuens incredibili animi contentione deprecari consueuerat, vt ne sit amplius inter nos Iuda & Israel, Roboam & Ieroboam, Hierusalem & Samaria, sed vt sit multitudinis credentium cor vnum & anima vna, vt sit vnum ouile & vnus pastor. Tum etiam vt nos qui viuimus, qui residui sumus, studia nostra omnia ad Dei laudem & gloriam conuertamus: & vt antequam moriamur, moriantur in nobis vitia. Hoc enim intelligentissimi quique viri, atque adeo Vrbs vniuersa vno ore loquitur, quod statim vt ex corporis sui domicilio illa Deo amabilis anima excessit, in Beatorum sedes translata, vitæ coronam accepit: cum ob immensam & infinitam Dei misericordiam, in qua semper omne salutis suæ firmamentum collocare consueuerat: tum ob vitam in timore Domini, & in custodia mandatorum eius, ab ipsis incunabulis vsque ad vltimum vitæ diem, fideliter ac religiose actam, laboresque pro Ecclesia Christi magno cum fructu vtilitateque susceptos: tum vero etiam, quod si quam illius splēdori labeculam humanæ conditionis infirmitas asperserit, sicut ante dies aliquot apud Illustrissimum Dominum Cardinalem Senonensem, in signatura, vt vocant, Officij S.Pœnitentiariæ, viri quidam virtutis & sapientiæ laudibus celeberrimi, præsente me retulerunt: ac idem ante multa sæcula plerisque alijs sanctissimis & laudatissimis viris, ex Ecclesiasticis Annalibus accidisse memorarunt: quem

in vniuerſo vitæ curſu totis ſeptuaginta ſex annis numquam in corpore ſuo ſenſerat, acerbiſsimus ille ac prope intolerabilis cruris dolor abſterſit atque expiauit, vt ne quæ, ſicut ait Paulus, ligna, fænum, ſtipula remaneret, quæ poſſet ingreſſum illius in æterna tabernacula, in tranſitu flammei verſatiliſque gladij remorari. Quo nobis quoque peruenire concedat, qui viuit & regnat in ſæcula ſæculorum. Bene vale, noſque quod facis ama, nec amare deſine, atque hanc orbitatem noſtram & iſtam miſeram vitæ rationem (nihil enim habeo cum Hoſium non habeo) in tuis orationibus Diuinæ bonitati commenda.

Dat. Romæ XVII. Calen. ſeptembris, Anno MDLXXIX.